Sobre els diminutius

Albert Jané (membre de l'Institut d'Estudis Catalans)

El sufix principal per a l'obtenció de diminutius és, com és ben sabut, *-et*, femení *-eta*. Els altres, escassament productius, són *-ell -ella*, *-ol -ola*, *-ill -illa*, *-í -ina*, *-ic -ica*, *-ó -ona*, i *-im*. Exemples: *taulell*, *portella*, *estanyol*, *banderola*, *cordill*, *falcilla*, *espasí*, *barretina*, *angelic*, *finestró*, *carona*, *polsim*. Ens hem decidit a no deixar d'incloure en aquesta llista de sufixos la forma femenina *-ica*, encara que no hem reeixit a trobar-ne cap exemple, amb la idea que la seva existència ha d'ésser ben possible: l'exemple del masculí, *angelic*, no l'hem poat de cap repertori sinó d'un text literari: *un angelic que cabia ací, en la conca de les mans...* (Víctor Català, *Solitud*).

Que el primer dels sufixos que acabem d'indicar, és a dir, *-et -eta*, sigui enormement productiu no vol pas dir que es tracti d'una aptitud il·limitada. Però els límits que l'afecten són totalment arbitraris, no sotmesos a cap norma general. Així, al costat de les formes diminutives de *mare*, és a dir, *mareta* i *marona*, no sembla pas possible d'obtenir-ne cap del seu masculí, *pare*. I potser, però ja no amb tanta seguretat, de la forma *avi*. No es pot negar mai l'existència absoluta d'una determinada forma de llenguatge per molt que ens pugui semblar insòlita i extravagant.

Dels noms que indiquen un període de temps són corrents les formes diminutives dels següents: *any*, *mes*, *setmana*, *hora* i *minut*. En canvi, *segle*, *dia* i *segon* no semblen admetre una aptitud anàloga per a la formació de diminutius. I, encara menys, *dècada* i *lustre*. Notem, així mateix, que de *moment* hem fet *momentet*, però *instant* ens nega aquesta possibilitat. Actualment, però, sens dubte per influència de l'espanyol, n'hi ha que recorren a un forçat diminutiu de *segon*, és a dir, **segonet* o **segondet*. Aquest ús es pot observar especialment en certs establiments públics, com és ara bars i restaurants, en què el personal de servei indica als clients que, si més no en teoria, els atendran sense trigar. Aquestes formes ens semblen, certament, inadmissibles. Creiem que dient *un momentet* es resol la situació perfectament.

Si donàvem només que fos un simple cop d'ull a altres camps de significació, veuríem tot seguit que aquesta capacitat dels noms per a l'obtenció de diminutius és arbitrària o, si més, no impredictible. Així, formes com *muntanyeta* (o *muntanyola*), *riuet*, *riereta*, *torrentet*, *turonet*, *collet*, *bosquet* o *serradet* són ben normals, però ja no diríem el mateix dels derivats anàlegs que poguéssim obtenir de noms com *vessant*, *cingle*, *penya-segat*, *cim*, *pic*, *contrafort*, *grau* o *arbreda*. Els casos insegurs o vacil·lants són, no podia ser altrament, inevitables. Així, no es pot afirmar que no s'hagin usat mai formes com *cimet*, diminutiu de *cim*, o *cingleret*, diminutiu de *cingle* o *cinglera*. El nom *elefant*, encara que designa el més gros dels animals terrestres, ha originat fàcilment el diminutiu *elefantet*, d'altra banda força usual, però els noms de les altres dues grans bestiasses salvatges, *hipopòtam* i *rinoceront*, no han demostrat la mateixa capacitat. I així mateix s'esdevé amb tota una llista indefinida de noms del vocabulari més bàsic i elemental: *Déu*, *món*, *mar*, *pàtria*, *cel*, *temps*, *nit*, *gas*, *glaç*, *gel*, *fred* (però *caloreta*), *ona*, *onada*, *arrel*, *cep*, *sal*, *sutge*, *suro*, *sostre*, *sòl*, *pati*, *gual*, *mina*, *ciutat*, *museu*, *forn*, *presó*, *via*, *xemeneia*, *rebost*, *àtic*... En principi, la dificultat per a la generació sembla més formal que no pas semàntica, però es tracta d'una raó molt relativa. Per què, si de *riu* hem fer *riuet* no hem pogut fer **maret* de *mar?* Cal advertir, a més, que és ben probable que en algun cas aïllat, forçant la realitat del llenguatge, s'hagi arribat a usar alguna forma diminutiva d'algun dels noms que acabem d'indicar.

L'absència de tots aquests diminutius es resol habitualment amb l'adjunció d'un adjectiu, com *petit*, *menut*, *xic* o *xicotet*. Aquesta última forma, *xicotet*, és la pròpia i habitual dels parlars valencians, i escau de remarcar que vol dir simplement «petit» i no «nen», i que pot qualificar tota mena de substantius.

Amb el sufix *-et -eta* es formen diminutius no solament a partir de noms substantius sinó també d'adjectius qualificatius i fins tot, en alguns casos especials, de formes adverbials: *alegre alegret*, *trist tristet*, *petit petitet*, *llarg llarguet*, *baix baixet*, *curt curtet*, *gran grandet*, *gros grosset*, *negre negret*, *vermell vermellet*, *blau blauet*, *pobre pobret*, *clar claret*, *fosc fosquet*, *dolç dolcet*, *presumit presumidet*, *instruït instruïdet*, amb les formes del femení corresponents. Però, tal com hem dit sobre els noms substantius, són innombrables els qualificatius que no demostren tenir aquesta capacitat: *culte*, *exacte*, *apte*, *digne*, *esquerre*, *vague*, *assidu*, *xop*, *auster*, *lícit*, *legítim*, *segur*, *llunyà*, *important*..., encara que també aquí hi ha qui no vacil·la a vulnerar els límits propis de la llengua i recorre, ocasionalment, al diminutiu insòlit de qualsevol adjectiu. Pel que fa als diminutius adverbials, tenim *d'hora - d'horeta*, *aviat - aviadet*, *de pressa - de presset*, *enllà - enllanet*, *lluny - llunyet*, *a prop - a propet*, *a poc a poc - a poc a poquet*, *a la vora - a la voreta*, i potser encara algun més.

En un cert nombre de casos els diminutius no designen persones o coses de grandària o dimensions inferiors a les habituals sinó que s'integren en el llenguatge afectiu o expressiu, amb valors molt diferents i també amb valoracions a vegades fortament discrepants. En els parlars meridionals l'ús de certs diminutius és constant, invariable, sense que comporti cap idea especial ni que tingui cap mena de connotació. Per exemple, *anar a fer la cerveseta* és, en aquests parlars, una frase absolutament habi-

tual, banal del tot, en què no solament no hi ha cap idea diminutiva sinó, tampoc, cap propòsit d'expressivitat especial determinat per l'ambient, la familiaritat o l'afecte. També hem observat, en els darrers anys, en el llenguatge habitual del personal dels centres hospitalaris, quan s'adrecen als pacients o persones hospitalitzades, un ús sistemàtic de certs diminutius, com e*l bracet*, *la maneta*, *la boqueta*, *una sopeta*, *una mica de peixet*, etc., que van aparellats amb un tracte familiar sense fronteres. Se suposa que tot plegat obeeix a unes raons que potser en podríem dir de terapèutica psicològica, generalment ben acollit, és veritat, però potser, en algunes ocasions, amb no expressades reserves mentals.

Són ben nombrosos els diminutius, especialment els formats amb el sufix *-et -eta*, que designen objectes, o en algun cas persones, força o molt diferents de les que designa la forma primitiva: *arquet*, *banquet*, *boixet*, *braçalet*, *casquet*, *cavallet*, *clarinet*, *coixinet*, *esclopet* (peça de fusta usada pels segadors), *ganxet*, *maridet*, *pitet*, *tamboret*, *aixeta*, *barbeta*, *bombeta*, *llengüeta*, *nineta*, *maneta*, *paleta*, *samarreta*, *xinxeta*, etc. Aquest grau divers de relació entre el diminutiu i la forma primitiva origina, com és natural, algunes vacil·lacions o fluctuacions. Així, en el nostre llenguatge familiar, fèiem una distinció ben clara entre un *collar* (el guarniment dels cavalls i el que solen dur els gossos) i *collaret* (l'ornament femení), i l'esment d'una senyora que duia un collar ens induïa gairebé irresistiblement a la irrisió. Naturalment, amb més coneixement de causa, ja no fem aquesta distinció tan categòrica, encara que continuem creient que en l'ús de *collar* com a designació d'un ornament femení (i actualment també masculí, no farem veure que ho ignorem) hi continua havent una innegable influència de l'espanyol.

Notem, a més, que un cert nombre d'aquestes formes diminutives designen plantes i animals, especialment ocells: trobem *angelet*, *barretet*, *blavet*, *didalet*, *timonet*, *campaneta*, *dolceta*, *espaseta* i *mongeta* entre els noms de planta, i *blauet*, *capellanet*, *fraret*, *grasset*, *griset*, *jaumet*, *martinet*, *negret*, *rasclet*, *senyoret*, *cuereta*, *cullereta*, *reineta* i *tisoreta*, entre els noms d'animal. És clar que en cap cas no indiquem relacions exhaustives. Aquí escau de fer observar que són molts (o, si més no, alguns) els qui creuen, erròniament, que la traducció catalana de *martín pescador*, designació castellana de l'ocell aquàtic que rep el nom científic de *Alcedo atthis*, és *bernat pescaire*. En realitat, la forma catalana equivalent és *blauet*, i el bernat pescaire designa l'ocell que rep el nom científic *Ardea cinerea*.

Així mateix, cal notar que formes com *baronet* i *ballet*, aparentment derivades de *baró* i *ball*, provenen de l'anglès i del francès, respectivament. Efectivament, no hi ha la mateixa relació entre *marquès* i *marqueset* (no sembla que *comte* i *duc* puguin originar sengles diminutius) que entre *baró* i *baronet*, nom que designa, aquest darrer, un títol nobiliari propi d'Anglaterra. Quant a *ballet*, pot haver existit com a forma genuïna catalana, derivada de *ball*. Coromines, en el seu diccionari etimològic, es limita a consignar la forma, com un mot de la família de *ball*, sense cap explicació ni cap referència (curiosament, la que permetria de localitzar-lo en el Suplement o volum X està equivocada: diu I 601a4 i ha de ser I 601a42). Deixant, doncs, de banda aquest possible ús autòcton exigu, hem d'admetre que *ballet* 'dansa escènica' és un manlleu del francès, com ho és la forma del castellà, clarament diferenciada de *baile*. Afegim-hi, encara, que l'existència, en català, de nombrosos mots acabats en *-et*, diminutius o no, ha permès la fàcil adaptació de diversos gal·licismes, com *bufet*, *carnet*, *cabaret*, *minuet* o *xalet*, en l'adaptació castellana dels quals encara s'observen algunes vacil·lacions.

No tothom acaba d'entendre que un collaret no hagi de voler dir, necessàriament, un collar petit, i una maneta una mà petita. En matèria de terminologia, són molts els qui tenen idees pròpies, sovint contaminades amb prejudicis socials o ideològics. Així, n'hi ha que rebutgen l'ús tradicional d'un nom com *senyoreta*, amb l'argument estrambòtic que ha de voler dir 'senyora petita', i ignorant superbament la definició del diccionari, que estableix d'una manera clara que *senyoreta* és bàsicament un tractament que és dóna a les noies joves i també a les senyores més grans, solteres i casades, en certs moments i circumstàncies. Aquest és un fet de llengua al marge de qualsevol idea personal. Que aquests moments i aquestes circumstàncies no són idèntiques segons les vivències o l'experiència de cadascú també és un fet, i les discussions sobre la seva precisió (d'aquests moments i circumstàncies) ens semblen desproveïdes de sentit. Curiosament, el diccionari, al costat de *senyoreta* no recull el masculí *senyoret*, amb una tradició certament inferior a la de la forma femenina, amb un ús actual que deu ser pràcticament nul, si no és amb el valor fortament despectiu que sempre hem conegut.

L'ús de diminutius amb valor afectiu deriva sovint cap a la paròdia, i el fet és que n'hi ha molts que hi recorren amb propòsits ridiculitzadors. Generalment, es perceben, en molts casos, com a formes pròpies d'un llenguatge literari anacrònic, cursi i artificiós. Aquest artifici pot arribar al seu punt més alt en la versificació, quan en un poema abunden rimes com *roseta* i *floreta* o *jardinet* i *caminet*. Avui, evidentment, això ja és inusual. D'altra banda, els poetes que encara rimen són més aviat escassos. ◆

